

Suomen saamelaisurheilun organisoituminen, toiminta ja yhteistyö pohjoisimman Lapin alueella

Kati Lehtonen, Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

ISBN 978-951-830-674-3 (PDF)

Rahoitus: opetus- ja kulttuuriministeriö

Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu

© Tekijä ja Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2022

Sisällysluettelo

1 Johdanto	2
2 Pohjoisimman Lapin alueelliset erityispiirteet	4
2.1 Liikunta-aktiivisuus ja liikunnan toimintaedellytykset	4
2.2 Saamelaiset ja Saamenmaa	5
2.3 Barentsin alue	6
4 Katsaus aiheesta tehtyihin aiempiin tutkimuksiin ja selvityksiin	8
5 Saamelaisurheilun organisoituminen	10
6 Johtopäätökset	13
6.1 Tiivistelmä ja kehittämissuhteita	14
Lähteet	16
Liitteet	19

1 Johdanto

Liikuntalaki (2015) ohjaa valtion julkista liikuntahallintoa, mukaan lukien aluehallintoviranomaiset, huomioimaan väestön liikunnan edistämässä lähtökohtaisesti tasa-arvon, yhdenvertaisuuden, yhteisöllisyyden, monikulttuurisuuden, terveet elämäntavat, ympäristön kunnioittamisen ja kestävä kehityksen (2§).

Lain lähtökohtien huomioiminen Lapin alueella edellyttää sekä Euroopan Unionin ainoan alkuperäiskansa saamelaisten että Barentsin alueen väestön organisoidun liikunta- ja urheilutoiminnan erityispiirteiden huomioimista. Erityispiirteinä kummassakin toiminnassa on valtioiden rajat ylittävä toiminta, monikielisyys ja kansainvälisyys. Nämä kaikki tekijät asettavat alueen väestön päivittäiselle osallistumiselle ja liikuntatoiminnalle erilaisia reunaehtoja, joiden vuoksi myös julkinen liikuntahallinto ja sen ohjaukset kohtavat alueellisia painopisteitä.

Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi Suomi toimii Barentsin euroarktisen neuvoston puheenjohtajana vuodet 2021–2023. Ulkoministeriön (2021) mukaan puheenjohtajakauden tavoitteena on edistää esimerkiksi kestävä kehitystä, terveellistä ympäristöä, ihmisten välisiä yhteyksiä ja liikenteen toimivuutta. Ihmisten välisten yhteyksien kehittämisessä puheenjohtajakaudella keskitytään nuoriin, koska heidän tulevaisuuden näkymänsä ovat keskeinen tekijä Barentsin alueen pitämisessä elävänä ja kehittyvänä. Liikunnalla ja urheilulla on merkittävä rooli Lapin ja Barentsin alueen elinvoiman ja kulttuurisen kestävyden kehittämisessä.

Tässä asiantuntijaselvityksessä tarkastellaan Suomen saamelaisurheilun organisoitumista, toimintaa ja yhteistyötä pohjoisimman Lapin alueella. Selvitys on jatkoa aikaisemmin 2022 vuonna julkaistulle raportille *Lapin Liikunta Barents Urheilun koordinoijana* (Laine & Lehtonen 2022) sekä Lapin Liikunnan tekemille selvityksille lasten ja nuorten liikuntaharrastamisen mahdollisuuksista saamelaisalueella (2020a) ja Barents Urheilusta (2020b). Pohjoisimmalla Lapilla tarkoitetaan raportissa erityisesti Saamenmaan alueella olevia kuntia (Inari, Utsjoki, Enontekiö ja Lapin paliskunnan alue Sodankylässä).

Selvityksen tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, miten Suomen saamelaisurheilu organisoituu sekä osana yhteissaamelaista liikunta- ja urheilutoimintaa (Norja, Ruotsi ja Venäjä) että itsenäisesti, ja miten toiminta nivoutuu osaksi pohjoisimman Lapin liikunnan ja urheilun organisoitumista ja liikunnan kehittämisen edellytyksiä. Tehtyjä havaintoja suhteutetaan erityisesti Barents Urheilusta toteutettuun selvitykseen, mikä mahdollistaa pohjoisimman Lapin alueen erityispiirteiden paremman huomioimisen johtopäätöksissä. Tarkastelussa kiinnitetään huomiota myös siihen, mitkä ovat saamelaisurheilun organisoitumisen mahdollisia esteitä tai kehitettäviä asioita suhteessa julkisen liikuntapolitiikan ohjauksetäntäisiin.

Edellä mainittuihin kysymyksiin keskittyen selvitystyö tuottaa tietoa julkishallinnolle valtion ohjauksetäntöiden tueksi ja tekee myös näkyväksi Euroopan ainoan alkuperäiskansa saamelaisten organisoitua liikuntaa osana julkista liikuntapolitiikkaa.

Lisäksi selvitystä voi hyödyntää Barentsin euroarktisen alueen puheenjohtajakauden strategisessa ohjauksessa (kts. Ulkoministeriö 2022).

Aineistona on käytetty pohjoisimman Lapin liikunnasta ja urheilusta tehtyjä aiempia raportteja, tutkimuksia, täydentäviä asiantuntijahaastatteluja, liikuntapoliittisia asiakirjoja ja hallinnon muita dokumentteja. Selvityksen tuotoksena on tämä kirjallinen raportti sekä tilaajan käyttöön tuotettu laajempi PowerPoint -muotoinen tiivistelmä. Toteutuksesta ja sisällöstä vastaa johtava tutkija Kati Lehtonen (Likes, Jamk). Selvityksen on rahoittanut Lapin aluehallintovirasto opetus- ja kulttuuriministeriön osoittamalla määrärahalta.

2 Pohjoisimman Lapin alueelliset erityispiirteet

Pohjoisimman Lapin alueella on Suomen valtion-, alue- ja paikallishallinnon virallisten maa- ja hallintoalueiden lisäksi saamelaisten kotiseutualue Saamenmaa sekä Barentsin alue, joka kattaa Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisalueet sekä Luoteis-Venäjän. Pohjoisimmalle Lapille onkin tyypillistä hallinnon, kielten ja kulttuurien monikerroksisuus, kansainvälisyys sekä luontoon liittyvät erityispiirteet (esimerkiksi tunturi-Lappi ja arktinen alue).

Edellä mainitun lisäksi hallinnon monimuotoisuuteen vaikuttaa vuoden 2023 alusta voimaan tuleva hyvinvointialueuudistus. Venäjän, Ruotsin ja Norjan virallisten valtion rajojen väliin sijoittuvana alueena Suomen pohjoisin Lappi on hallinnollisessa leikkauspisteessä monesta eri näkökulmasta katsottuna. Liikunnan ja urheilun organisoinnin ja siihen liittyvän hallinnollisen työn näkökulmasta pohjoisimmalle Lapille keskeisiä toimijoita ovat luonnollisesti myös erilaiset järjestöt ja yhdistykset, jotka ovat lähellä arjen toimintaa tapahtumien, harrastusmahdollisuuksien ja muun yhteistyön kautta.

2.1 Liikunta-aktiivisuus ja liikunnan toimintaedellytykset

Liikunta-aktiivisuuden ja liikunnan toimintaedellytysten näkökulmasta Lapin alueen laajempi tarkastelu osoittaa, että Suomen sisäisessä alueellisessa vertailussa Lappi sijoittuu varsin hyvin. Liitteeseen yksi (sivut 27–31) on koottu väestötutkimuksista ja seurannoista muutamia maakuntien ja hyvinvointialueiden liikunnan edistämiseen liittyviä indikaattoreita.

Esimerkiksi Lapin alueelle on myönnetty vuosien 2017–2021 välisenä aikana erilaisia liikunnan erityisavustuksia lähes 10 miljoonaa euroa. Niistä suurin osa on myönnetty isoimpiin kaupunkeihin, mutta myös pohjoisimman Lapin kunnat ovat saaneet tukea.

Lapin maakunnassa olevien kuntien keskimääräiset asukaskohtaisesti lasketut liikunnan ja ulkoilun toimintakulut olivat vuonna 2020 noin 124 euroa. Suurimmat toimintakulut per asukas olivat Ahvenmaalla (178,5 €), Kymenlaaksossa (169 €), Helsingin kaupungissa (146 €) ja pienimmät Satakunnassa (89 €), Keski-Uudellamaalla (104 €) ja Etelä-Savossa (106 €).

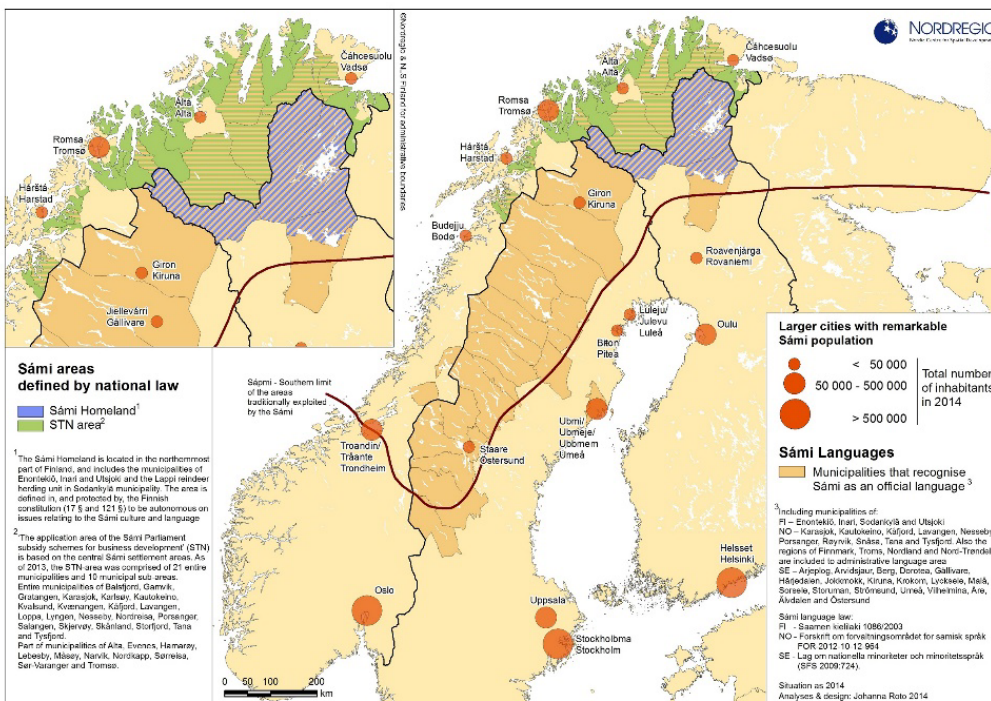
Vastaavasti liikkumissuosituksia täyttävien aikuisten osuus on Lapin hyvinvointialueella neljänneksi suurin koko Suomessa (41,1 %). Yläkouluikäisistä suosituksen täyttää 24 prosenttia, mikä on keskitasolla muuhun Suomeen verrattuna. Liikuntaneuvontaa on saatavilla muuta Suomea selvästi heikommin: Lapin hyvinvointialueella saatavuusaste on 24 %, muulla Suomessa keskimäärin 54 %.

2.2 Saamelaiset ja Saamenmaa

Maantieteellisesti Saamenmaan ydinalue sijaitsee Pohjoiskalotilla. Saamelaisten asuinalue on tätä suurempi, kun huomioon ottaa sekä historiallisen perspektiivin että nykyisen aluekehityksen. Saamenmaaksi määritetään alue, jossa on saamelaisia, saamelaista kulttuuria ja saamea puhuvia. Perinteisesti tämä alue ulottuu Keski-Norjasta ja -Ruotsista Suomen Lapin yli Kuolan niemimaalle. Saamenmaa on harvaanasuttua aluetta ja koko alueella asuu hieman yli 2 miljoonaa asukasta. (Roto 2015.)

Saamelaisten kokonaismäärä on viimeisen sadan vuoden aikana kasvanut. Samaan aikaan Saamenmaalla asuvien määrä on vähentynyt noin 14 prosenttia viimeisen 20 vuoden aikana. (Roto 2015.) Saamelaiskäräjien (2022) mukaan Norjassa on 40 000 saamelaista, Ruotsissa 15 000–25 000, Suomessa 10 000 ja Venäjällä 2000. Yhteensä saamelaisia arvioidaan olevan 65 000–100 000 henkilöä.

Kuvassa 1 Saamenmaa on kuvattu hallinnon näkökulmasta (Nordregio 2015). Muita jaottelutapoja ovat perinteiset asuinalueet, kielten puhuma-alueet, asutusrakenne, luonnonvarat ja poronhoidon keskeiset alueet (Roto 2015).

Kuva 1. Saamenmaa hallinnollisesti kuvattuna (Nordregio 2015).

Hallinnollinen Saamenmaa käsittää vain osan saamelaisten perinteisistä asuinalueista. Suomessa saamelaisten kotiseutualue on perustuslakiin kirjattu (17 § and 121 §), ja saamelaiskäräjistä annetussa laissa on tarkemmin määritelty saamelaisten kulttuurillinen

ja kielellinen autonominen alue. Tähän alueeseen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Lapin paliskunnan alue Sodankylästä. (Saamelaiskäräjät 2022.)

Huomattava osa saamelaisista asuu nykyään perinteisen asuinalueen ulkopuolella. Saamelaiskäräjien äänestyslistojen, kielenopetuksen ja yhdistysten kotipaikkojen mukaan luokiteltuna karttakuvaan 1 on merkitty myös muutama suurempi kaupunki, joissa asuu huomattava saamelaisväestö. (Nordregio 2015.) Suomen valtion virallisten rajojen sisällä nämä kaupungit ovat Rovaniemi, Oulu ja Helsinki.

Saamelaisilla on ollut vuodesta 1996 lähtien kotiseutualueen kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto, joka nojautuu perustuslakiin. Itsehallintoon kuuluvia tehtäviä hoitaa Saamelaiskäräjät, johon saamelaiset valitsevat edustajat vaaleilla. Suomessa voimassa oleva virallinen saamelaisen määritelmä on kirjattu lakiin saamelaiskäräjistä (17.7.1995/974). Lain 3 §:n määritelmä painottaa yhteyttä saamen kieleen ja lisäksi samaistumista saamelaisuuteen.

2.3 Barentsin alue

Barentsin alueesta käytetään myös nimiä Euroopan pohjoinen, Euroopan arktinen tai euroarktinen alue. Barentsin euroarktinen alue perustettiin vuonna 1993 tukemaan alueen turvallisuutta, yhteistyötä ja kestävästä kehitystä. Yhteistyötä tehdään sekä ministeriö- että aluetasolla. Barentsin alueen on arvioitu olevan arktisista alueista kaikkein monimuotoisin. Alueella on suhteellisen runsas, monikulttuurinen väestö, monimuotoista taloudellista toimintaa ja kansainvälistä yhteistyötä, mutta myös ristiriitoja, jotka liittyvät maankäyttöön ja paikallisten asukkaiden vaikuttamismahdollisuuksiin. (Tennberg ym. 2017.)

Alueella on varsin vahva infrastruktuuri ja merkittäviä luonnonvaroja, mutta samalla se on kaukana kansainvälisistä markkinoista, joten alueen taloudellinen kehitys riippuu liikenneyhteyksistä ja niiden kehityksestä. Barentsin alueella on yli 5 miljoonaa asukasta. Aluetta ovat asuttaneet pitkään suomalaiset, ruotsalaiset, norjalaiset, venäläiset ja alkuperäiskansat – saamelaiset, nenetsit ja vepsäläiset – sekä vähemmistöt, kuten kveenit ja meänkieliset. Väestön ikääntyminen, poismuutto ja kaupungistuminen leimaavat väestökehitystä. (Emt.)

Kuva 2. Barentsin alue. Lähde: Ulkoministeriö 2022, alkuperäislähde Arktinen keskus, Lapin yliopisto.

4 Katsaus aiheesta tehtyihin aiempiin tutkimuksiin ja selvityksiin

Viimeisen kahden vuoden aikana pohjoisimman Lapin liikunnan ja urheilun organisoitumista, toimintaedellytyksiä ja kehittämistä on tarkasteltu aikaisempaa systemaattisemmin. Lapin Liikunnan tekemät selvitykset pohjoisimman Lapin liikunnasta (2020a) ja Barents Urheilusta (2020b) ovat lisänneet merkittävästi yhteistyötä Saamelaiskäräjien kanssa, laajentaneet ymmärrystä alueen liikunnan ja urheilun edellytyksistä sekä huomioineet kehittämistarpeet. Näissä selvityksissä Likes-tutkimuskeskus, sittemmin Jyväskylän ammattikorkeakoulun Likes on ollut kumppanina ja asiantuntijana. Lapin Liikunta Barents Urheilun koordinoijana -selvitys oli Likesin itsenäinen projekti (Laine & Lehtonen 2022).

Saamelaisalueen liikuntaa ja liikunnan harrastamista käsitelleen selvitystyön (Lapin Liikunta 2020a) tavoitteena oli kartoittaa saamelaisalueen kuntien liikuntaan liittyviä resursseja, tarpeita ja mahdollisuuksia sekä saamelaisnuorten näkemyksiä liikuntakulttuurista ja liikunnan mahdollisuuksista. Selvityksen havainnoissa korostui esimerkiksi liikunnan tukiverkoston merkitys, joka konkretisoitui valtion tukemina hankkeina ja ohjelmina (esimerkiksi aluehallintoviraston jakamat paikalliset avustukset), alueellisten ja paikallisten järjestöjen toteuttamana toimintana, kuntien järjestämänä liikunnanohjaustoimintana ja liikuntaryhminä sekä viestintänä.

Lasten ja nuorten näkökulmasta selvityksen tulokset osoittivat, että liikunta ja liikunnalliset elämäntavat kuuluvat luontevasti saamelaislasten ja -nuorten arkeen. Luontoon kytkeytyvän arki- ja hyötyliikunnan korostuminen kuvaa myös luonnon merkitystä liikuntaympäristönä. Selvityksen haastatteluiden perusteella tavoitteellinen liikunta ja kilpaurheilu koettiin vieraampina osin liikunnan harrastusmahdollisuuksien puutteen ja osin vanhemman sukupolven erilaisen liikuntakäsityksen vuoksi. (Lapin Liikunta 2020a.)

Barents Urheilua käsitellyt ensimmäinen selvitystyö toteutettiin 2019–2020 (Lapin Liikunta 2020b). Tavoitteena oli kartoittaa Barents Urheilun nykytila, toimintamalli ja -kulttuuri, resurssit sekä tulevaisuudennäkymät. Suomessa Barents Urheiluun keskeisesti kuuluvia maakuntia ovat Lapin lisäksi Pohjois-Pohjanmaa ja Kainuu. Selvityksen havaintojen tukemana järjestön organisoitumisessa tehtiin muutoksia.

Laineen ja Lehtosen (2022) selvityksessä tarkasteltiin Barents Urheilun koordinoitavien kehittämismahdollisuuksia osana Lapin Liikunnan toimintaa. Vuonna 2020 Lapin Liikunta sai tehtäväkseen koordinoida ja organisoida Barents Urheilua. Tätä tarkoitusta varten opetus- ja kulttuuriministeriö on jakanut vuosittain avustusta Lapin Liikunnalle.

Tällä hetkellä Suomen Barents Urheilua johtaa ja koordinoi Lapin Liikunnan organisoimana Barents Urheilu toimikunta. Jäseninä ovat Kainuun Liikunta ry, Lapin

Liikunta ry ja Pohjois-Pohjanmaan Liikunta ja Urheilu ry. Barents Urheilun tehtäväksi on määritelty 15–25-vuotiaille nuorille kansainvälisen urheilunvaihdon järjestäminen ja edistäminen. Myös nuorten kasvatuksellinen tukeminen ja mahdollisuuksien luominen tutustumiselle naapurimaiden nuoriin ja kulttuuriin on mainittu tavoitteiksi.

Viimeisimmän selvityksen (Laine & Lehtonen 2022) havaintojen mukaan Barents Urheilun koordinoititehtävän jatkuvuus edellyttäisi esimerkiksi aluejärjestöjen toimintasisältöjen erilaisuuden huomioimista resurssiohjauksessa. Barents Urheilu nähtiin myös mahdollisuutena saamelaisurheilun kehittämiseksi yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa erityisesti pohjoisimman Lapin toiminta-alueella.

Akateemisen tutkimuksen näkökulmasta kohteena ovat olleet erityisesti saamelaisurheilun organisoitumiseen liittyvät kysymykset, joskin Suomessa vielä toistaiseksi vähäisessä määrin. Kansainvälisesti saamelaisten liikuntaan ja urheiluun liittyvän tutkimuksen konteksti on rakentunut pääsääntöisesti Norjan saamelaisten ja norjalaisen liikuntajärjestelmän ympärille tai vastaavasti vertailunäkökulmaksi suhteessa Ruotsiin.

Tutkimusta on kaivattu Suomesta, ja vuonna 2021 julkaistun artikkelin kohteena oli saamelaisten yhteisen urheiluorganisaation rakenteelliset muutokset Saamenmaan alueella (Skille, Lehtonen & Fahlén 2021). Tutkimuksen tuloksia hyödynnetään tässä selvityksessä.

Akateemisen tutkimuksen lisäksi lisää lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyviä teemoja on esillä myös Nuorisotutkimusverkoston vuoden 2022 lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen tiedonkeruussa, jonka yhteydessä tehtiin kysely saamelaisalueen lapsille ja -nuorille (Salasuo & Lehtonen 2022). Tulokset raportoidaan vuonna 2023 Nuorten vapaa-aikatutkimuksen yhteydessä.

5 Saamelaisurheilun organisoituminen

Saamelaisurheilu organisoituu sekä Saamenmaan alueella että kussakin maassa itsenäisesti. Historian näkökulmasta Ruotsin saamelaiskoulujen väliset hiihtokilpailut merkitsivät järjestäytyneen saamelaisurheilun liikkeelle lähtöä ja samalla ensimmäinen nimetty Saamelaisten urheilujärjestö (Ruotsin saamelaisurheiluliitto) perustettiin vuonna 1948 (Kuorak 2015).

Saamelaisurheilu on organisoitunut lähes sata vuotta myöhemmin kuin Pohjoismaiden muut liikunnan kansalaisjärjestöt. Esimerkiksi Suomen ensimmäinen urheiluseura perustettiin 1856. Yhteinen saamelainen urheilujärjestö Samiid Valáštallanlihttu (SVL) perustettiin 1979 (Pedersen & Rafoss 1989). Lidströmin (2019) mukaan vuonna 1990 liiton rakenne muuttui niin, että Ruotsiin, Norjaan ja Suomeen organisoitiin ns. alueelliset järjestöt (SVL-S, SVL-N, SVL-F).

Vaikka yhteissaamelaisen urheiluorganisaation maakohtainen organisoituminen 1990 merkitsi lisää järjestäytyneitä rajat ylittävää yhteistyötä, perustamista edeltävänä aikana ja sitä seuraavina vuosina toiminta oli jännitteistä. Kolmen maan toimintaa oli kohtuullisen vaikeaa toteuttaa, koska jäseniä oli vähän (erityisesti Suomessa) ja osallistumisaktiivisuus oli melko vähäistä. Norjalla oli muita merkittävämpi asema johtuen maan saamelaisväestön suuremmasta osuudesta ja rahoitusta oli käytössä Norjan Saamelaiskäräjiltä enemmän. (Skille ym. 2021.)

SVL:n toiminnan maakohtaisten organisaatioiden murros tapahtui 2015, kun Norjan saamelaiskäräjien lausunnossa saamelaisurheilusta korostettiin liikunnan ja urheilun erityismerkitystä. Lausunnossa todettiin tarve saamelaisuuden vaalimiselle arjen ympäristöissä erityisesti kielen ja kulttuurin ylläpitämiseksi. Organisoitumisen uudelleenjärjestelyjen jälkeen ehdotuksena oli yhden saamelaisurheiluorganisaation malli. (Emt.)

Käytännössä tämä johti siihen, että saamelaisurheilun eräänlaisena ”katto-organisaationa” on tällä hetkellä Norjan saamelaisurheiluorganisaatio (Samiid Valáštallanlihttu, SVL-N), jota Norjan saamelaiskäräjät rahoittaa. Kehityskulku vahvistaa aikaisempia havaintoja yhteissaamelaisen urheiluorganisaation toimintavaikeuksista ja niiden yhteydestä maiden saamelaisväestön määriin sekä liikunnan taloudellisiin resursseihin.

Tällä hetkellä tietona on, että toiminta on alkanut norjalaisvetoisessa organisaatiossa vuoden 2022 alussa. Tiedossa ei ole se, miten Ruotsin ja Suomen edustuksellisuus toteutuu hallinnollisesti tai toimintaan kohdistuvina resursseina.

Paikallisesti Suomessa toimii yksi saamelaisurheiluseura (Anára Sámisearvi). Se järjestää perinteistä saamelaista urheilutoimintaa (esim. lassoheitto ja porokilpailu) muiden urheilulajien kuten jalkapallon ja salibandyyn lisäksi saamelaiskulttuuritoimintana noin 100 jäsenelleen. Aikana, jolloin Saamelaisliiton Suomen aluejärjestö (Samiid Valáštallanlihttu,

SVL-F) oli vielä olemassa, se ei saanut valtion tukea. Tämä johtui sekä saamelaisurheiluseurojen että niissä jäsenenä olleiden henkilöiden vähäisestä määrästä Suomessa. Vastaavasti Norjassa saamelaisurheiluseuroja on 23 ja niissä jäseniä yli 3 700. Puolet jäsenyhdistyksistä on tosin jäseniä myös Norjan urheilun kattojärjestö NIF:ssä (Norges Idrottsförbundet) (Skille & Fahlén 2020).

Järjestötoiminnan näkökulmasta pohjoisimman Lapin alueen urheiluseurojen lukumäärä on yleisesti pieni, mutta suhteutuu asukaslukuun. Seuratietokannan (Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2022) mukaan Lapin maakunnan alueella on 296 urheiluseuraa. Pohjoisimman Lapin kunnissa urheiluseurojen lukumäärä on seuraava: Inari 14 kpl, Utsjoki 1 kpl, Enontekiö 4 kpl ja Sodankylä 17 kpl. Kokonaismäärä 36 urheiluseuraa on 0,5 prosenttia Seuratietokantaan listatusta koko Suomen noin 7 800 urheiluseurasta ja 12 prosenttia Lapin maakunnan urheiluseuroista. Yksilötasolla osallistumista tapahtuu sekä saamelaisten omien että yleisten urheiluseurojen ja liikunta-alan yhdistysten toimintaan. Tosin saamenkielistä organisoitua liikuntaa ja urheilua on toivottu nykyistä enemmän (Lapin Liikunta 2020a).

Vuonna 2022 opetus- ja kulttuuriministeriön Saamelaiskäräjille kohdentamien kulttuuritukien kokonaismäärä oli 179 000 euroa. Käräjien kulttuurilautakunta jakaa avustukset alan yhdistyksille ja muille toimijoille hakemusten perusteella vuosittain saamenkielisen kulttuurin edistämiseen, Pohjoismaisten saamelaisjärjestöjen tukemiseen ja Saamelaiskirkkotupien ylläpitämiseen. Varsinaisesti liikuntaan ja urheiluun korvamerkittyä rahaa saamelaiskäräjien vuosittaiseen avustamiseen ei tule. Liikunnan ja urheilun tuki kohdistuu pääasiassa Arctic Winter Games (AWG) -kilpailuihin. Vuonna 2022 Saamelaiskäräjien kulttuurilautakunta myönsi Anára Sámi Searvi -järjestölle 2000 euroa AWG-2023- urheilu- ja kulttuuritapahtuman valintaleirien järjestämiseen ja 3000 euroa yleisavustusta. (Saamelaiskäräjien kulttuurilautakunta 2022.) Myös muissa yhdistyksissä voi olla eri tapahtumien tai perustoiminnan yhteydessä saamelaisten perinteisiin urheilu- ja liikuntatoimintaan liittyviä sisältöjä.

Liikunnan asema käräjien strategisessa ohjauksessa on kuitenkin vahvistunut. Tilanteeseen ovat vaikuttaneet myös tässä raportissa kuvattujen selvitysten johtopäätökset. Tietopohjan ja tietoisuuden laajentuminen näkyy esimerkiksi vuosien 2020–2023 Nuorisopoliittisessa toiminta- ja kehittämisohjelmassa (Saamelaiskäräjät 2020a). Tavoitteiston kohdassa neljä ”Kehitetään saamenkielistä ja -kulttuurin mukaista nuorisotyötä ja rakennetaan toimintamalleja saamelaislasten- ja nuorten vapaa-ajantoiminnaksi” yhtenä toimenpiteenä listataan Saamelaisalueen liikunta ja liikunnan tila -selvitystyön tulosten hyödyntäminen liikunnan kehittämiseksi.

Saamelaiskäräjien (2020b) laatima Saamelaisten kulttuuripoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma 2020–2023 tunnistaa resurssitarpeen toteamalla:

Saamelaisten urheilu- ja liikuntajärjestöjen toiminnan tukemiseen tulee olla erillinen korvamerkitty määräraha. Saamelaisen liikuntakasvatuksen tukeminen, jolla tässä yhteydessä tarkoitetaan saamelaista ja alkuperäiskansojen liikuntakulttuuria esim. hiihtoa, suopunginheittoa ja poroajokilpailuja, ovat ensisijaisen tärkeitä saamelaisnuorten

identiteetin ja yhteisöllisyyden vahvistamisessa. Yhteispohjoismaisen urheilutoiminnan tukeminen ja resurssien lisääminen luovat mahdollisuuksia vahvistaa saamelaisten kotiseutualueen toimijoiden yhteistyötä muillakin kuin liikuntatoiminnan alalla.

Kansallinen liikuntapolitiikka ei tunnista tällä hetkellä saamelaisia asiakirjoissaan. Tämä voi johtua valtionrahoituksesta vastaavien ministeriöiden tai niiden vastualueiden toimialakohtaisuudesta. Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) liikunnan vastuualue ei ole ensisijainen toimintaa rahoittava taho. Toisaalta liikunnan ja urheilun sisältyminen kulttuurimäärärahan sisälle OKM:ltä saataviin avustuksiin on voinut heikentää toiminnalle kohdennettua tukea. Tästä näkökulmasta Saamelaiskäräjien kirjaus ”erikseen merkitystä määrärahasta” todennäköisesti vahvistaisi liikunnan ja urheilun asemaa saamelaiskulttuurissa.

6 Johtopäätökset

Pohjoisimman Lapin liikunnan ja urheilun toteutustavat ja niihin liittyvät edellytykset ovat saaneet kolmen viimeisen vuoden aikana vahvemman tietoperustan, jonka avulla alueen erityispiirteet niin liikuntapolitiikan, -hallinnon kuin arjenkin tasolla ovat tulleet paremmin esille.

Saamenmaata ajatellaan harvoin arkikeskustelussa ”maana” tai alueena, jolla on rajat ja jossa asuvien ihmisten mahdollisuuksia liikunnan harrastamiseen ja urheiluun säädellään eri tavoin sekä poliittisesti että hallinnollisesti. Toisin sanoen kansa, jolla ei ole ”valtiota” kohtaa liikunnan ja urheilun kontekstissa ennen pitkää tunnustetun valtion hallinnolliset ja poliittiset käytänteet, joilla voi olla merkittäviä vaikutuksia esimerkiksi mahdollisuuksiin harjoittaa omaan kulttuuriseen omaleimaisuuteen kuuluvia vapaa-ajan viettotapoja.

Yhtä lailla voi pohtia, näyttäytykö liikunta ja urheilu saamelaiskulttuurissa alkuperäiskansan kulttuuriperintöä ylläpitävänä vai muovautuuko saamelaiskulttuuri valtaviiran liikuntakulttuurin käytänteisiin (ks. Lehtonen & Laine 2021). Voimme myös kysyä, mikä on elinkeino tai harrastus tai milloin liikunnasta tulee kulttuuria? Esimerkiksi kalastus on yksi saamelaiskulttuuria ylläpitävistä perinteisistä elinkeinoista, joka samalla sitoo yhteen saamelaisille tärkeät elementit luonnon ja kulttuurin. Kansallisen liikuntapolitiikan näkökulmasta kalastus voi olla kuitenkin yksi monista suositeltavista tavoista viettää aktiivista arkea. Yhtä lailla suosiossa olevat luontoliikuntahankkeet on jo pitkään nähty arjen hyötyliikuntana.

Laineen ja Lehtosen (2022) raportissa todetaan, että Barents Urheilun koordinoititehtävän myöntäminen Lapin Liikunnalle oli merkittävä askel alueen liikunnan ja urheilun kehittämiseksi. Pohjoisimman Lapin alue on keskeinen Barents alueen näkökulmasta ja koordinaation kehittäminen antaa panoksia kehittää entistä paremmin alueen liikuntaa ja urheilutoimintaa. Yhtä lailla Lapin Liikunnan asema osana koko Lapin alueen saamelaisurheilun huomioivaa toimijaverkostoa on keskeinen.

Alueen väestörakenne ja maantieteelliset reunaehdot, kuten pitkät välimatkat, voivat heikentää toimijoiden välistä yhteistyötä. Toisaalta alueen erityispiirteenä on valtioiden rajat ylittävä toiminta. Verkostojen toiminta ja yhteistyön tukeminen on alueella olevan paikallis- ja aluehallinnon, järjestötoimijoiden ja muiden liikunta-alan organisaatioiden omaehtoista toimintaa, mutta myös valtion liikuntahallinto voi edelleen tukea toimintaa osallistumalla esimerkiksi yhteistyötapaamisiin.

Saamelaisten liikunnan ja urheilun näkökulmasta yhteistyön edelleen kehittäminen OKM:n liikunnan vastualueen, alue- ja paikallishallinnon sekä Saamelaiskäräjien kesken on tärkeää erityisesti hallinnon tasolla. Toiminnan sisältöjen näkökulmasta keskeisenä yhteistyökumppanina toimii jo nyt Lapin Liikunta. Esimerkiksi viestintään, koulutuksiin ja tapahtumiin liittyvät tukimuodot auttavat kaikkia alueen liikuntatoimijoita (ks. Laine & Lehtonen 2022). Määrittelyvalta saamelaisten omaa liikuntaa ja urheilua koskevissa asioissa on luonnollisesti Saamelaiskäräjillä ja tapahtuu heidän ehdoillaan, mutta alueen

yleisiin liikuntaa edistäviin edellytyksiin vaikuttavat julkishallinnon muiden toimijoiden linjaukset.

Laineen ja Lehtosen (2022) raportissa todetaan, että pohjoisimman Lapin alueellinen laajuus ja sen erityisyys väestö- ja elinkeinorakenteen kannalta antaa aihetta pohtia, onko liikunnan aluejärjestöjen kohdalla tarvetta eriyttää resurssiohjausta alueelliset tarpeet huomioiden. Käsillä oleva selvitys vahvistaa näitä havaintoja ja tukee raportissa esitettyjä kehittämissuhteita.

6.1 Tiivistelmä ja kehittämissuhteita

Liikunnan ja urheilun asema on vahvistunut Saamelaiskäräjien omista hallinnon dokumenteista. Myös valtion liikuntapolitiikka on aktivoitunut viime vuosina saamelaisten liikuntaan ja urheiluun liittyvissä kysymyksissä, mutta toistaiseksi alkuperäiskansaan liittyviä kirjauksia ei ole valtion liikuntahallinnon strategisissa asiakirjoissa.

Saamelaiskäräjille myönnetyssä rahoituksessa ei ole liikuntaan merkittävää erillistä määrärahaa. Rahoitus tulee kulttuurin määrärahoista. Mahdollisuus erillisen tai muuten kohdennetun liikuntamäärärahan myöntämiseen on selvitettävä opetus- ja kulttuuriministeriön ja Saamelaiskäräjien yhteistyönä.

Tietopohja pohjoisimman Lapin erityispiirteistä suhteessa liikunnan ja urheilun toimintaedellytyksiin on vahvistunut ja sitä kehitetään edelleen. Valtion ja alueellisen liikuntahallinnon rooli on ollut tiedolla johtamisen kehittämisessä keskeinen. Tuotetulla tiedolla on ollut merkitystä alueen liikunnan organisoitumiskysymyksissä. Merkittävimmän tämä on näkynyt Barents Urheilun uudelleen organisoitumisessa.

Strategisen ohjauksen, tietopohjan vahvistamisen ja niistä toimeenpantujen muutosten lopputuloksena alueen toimijoiden välinen yhteistyö on liikunnan ja urheilun alalla kehittynyt. Keskeistä on ollut julkishallinnon eri tasojen, Saamelaiskäräjien ja järjestöjen välisten tapaamisten ja keskustelujen organisointi. Näitä käytäntöjä tulee jatkaa.

Koska toimijoiden määrä ei alueella ole suuri, on myös paikallisilla yhdistyksillä ja jopa yksittäisillä toimijoilla keskeinen rooli liikunnan ja urheilun yhteiskehittämisessä. Yhteistyön jatkaminen edellyttää verkostojen koordinaatiota ja toiminnan systematisointia. Alueellisena toimijana Lapin Liikunnalla on tähän edellytyksiä, mutta se edellyttää alueellisten erityispiirteiden painottamista valtionhallinnon resurssiohjauksessa.

Saamelaisten liikunnan ja urheilun toteutuma osana alkuperäiskansojen kulttuuria on ensisijaisesti Saamelaiskäräjien päätösvallassa. Barents Urheilun toiminta voi parhaimmillaan tukea saamelaisurheilua, mutta se ei ole ratkaisu saamelaisurheilun ylläpitämiseksi tai kehittämiseksi. Yhteispohjoismaisen saamelaisurheilujärjestön toiminta ei tue merkittävästi Suomessa asuvien saamelaisten liikuntaan ja urheiluun osallistumista. Saamelaisurheilu Suomessa on jäänyt monella tapaa katvealueelle.

Tavat, joilla saamelaisten liikuntaan ja urheiluun osallistumista voidaan yleisesti tukea, on laajempi kysymys. Se koskettaa valtion hallintoa ja alueellista liikuntahallintoa, alueen kuntia sekä järjestöjä. Julkisen liikuntapolitiikan ja valtion liikuntahallinnon näkökulmasta saamelaisten liikuntaan ja urheiluun osallistumista rajoittavien hallinnon käytänteiden (esimerkiksi avustuskriteerit) tosiasiallisuus tulee ensi tilassa kartoittaa mahdollisimman realistisesti. Tämän jälkeen on mahdollista arvioida, miten kattavasti liikuntalain lähtökohdat (esimerkiksi yhdenvertaisuudesta ja monikulttuurisuudesta) toteutuvat erityisesti saamelaisten oman liikuntakulttuurin edistämiseksi.

Lähteet

- Kivimäki, S., Tuunanen, K. & Nirhamo, E. 2022. [Työikäisten liikuntaneuvonnan tila 2021](#). Liikkuva Aikuinen -ohjelma. Kuvan visualisointi luettavissa: [Kunta-Virveli](#), ylläpitäjä Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kunta-Virveli. 2022. Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Luettavissa: [Kunta-Virveli](#)
- Kuorak, I. 2015. *60 år på samemästerskapetspåret*. Lumio.
- Laine, K. & Lehtonen, K. 2022. *Lapin Liikunta Barents Urheilun koordinoijana*. Asiantuntijaselvitys. Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Laki saamelaiskäräjistä. 17.7.1995/974. Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX[®]. Luettavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974> (Viitattu 25.10.2022).
- Lapin Liikunta 2020a. *Saamelaisalueen liikunta ja liikunnan harrastaminen*. Selvitystyö. Lapin Liikunta, opetus- ja kulttuuriministeriö, Saamelaiskäräjät, Lapin aluehallintovirasto ja Likes.
- Lapin Liikunta 2020b. *Barents Urheilun selvitys- ja kehitystyö*. Selvitys. Lapin Liikunta ry ja opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Lehtonen, K. & Laine, K. 2021. Liikunta ja urheilu saamelaiskulttuurissa. *Liikunta ja Tiede* (58)3, 56–58.
- Lidström, I. 2019. The Development of Sámi Sport, 1970–1990: A Concern for Sweden or for Sápmi? *The International Journal of the History of Sport* (36)11, 1013-1034, DOI:10.1080/09523367.2019.1687451.
- Liikuntalaki. 10.4.2015/390. Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX[®] Luettavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150390> (Viitattu 25.10.2022).
- Nordregio 2015. Hallinnollinen Saamenmaa. Nordregion verkkosivupalvelu. Luettavissa: <https://nordregio.org/maps/sami-areas-defined-by-national-law/> (Viitattu 19.10.2022).
- Parikka, S., Koskela, T., Ikonen, J., Kilpeläinen, H., Hedman, L., Koskinen, S. & Lounamaa, A. 2020. Luettavissa: <https://terveytemme.fi/finsote/2020/elintavat.html> (Viitattu 1.3.2022). Kuvan visualisointi luettavissa: [Kunta-Virveli](#), ylläpitäjä Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Pedersen, K. & Rafoss, K. 1989. Sport in Finnmark and Saami districts. *Scandinavian Journal of Sports Sciences* 11(1), 35–42.
- Roto, J. 2015. Saamelaiset ja Saamenmaa kartalla. Luettavissa: https://www.nordregio.org/wp-content/uploads/2018/02/Teksti_finnish.pdf (Viitattu 19.10.2022).

Saamelaiskäräjät 2020a. *Nuorisopoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma 2020–2023*. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto. Saamelaiskäräjät 18.12.2020

Saamelaiskäräjät 2020b. *Saamelaisten kulttuuripoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma*. Saamelaiskäräjät 18.12.2020.

Saamelaiskäräjät 2022. Saamelaiskäräjien verkkosivut. Luettavissa: <https://www.samediggi.fi/> (Viitattu 25.10.2022).

Saamelaiskäräjien kulttuurilautakunta 2022. Avustukset kulttuuritoimintaan verkkosivusto. Luettavissa: <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=Dokumenttipankki%2FKulttuurim%C3%A4%C3%A4r%C3%A4raha> (Viitattu 12.12.2022).

Salasuo, M. & Lehtonen, K. 2022. Fokuksessa saamelaisalueen lapset ja nuoret. Havaintoja, huomioita ja kokemuksia vähemmistöjen tutkimisesta. *Nuorisotutkimus* (40)2, 61–66.

Seuratietokanta. Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2022. www.seuratietokanta.fi (Viitattu 31.10.2022).

Skille, E. Å. & Fahlén, J. 2020. The role of sport organizations for local and national community—the case of Sámi sport organizations. *European Sport Management Quarterly* 20(2), 239–254.

Skille, E., Lehtonen, K. & Fahlén, J. 2021. The politics of organizing indigenous sport – cross-border and cross-sectoral complexity. *European Sport Management Quarterly*. DOI: 10.1080/16184742.2021.1892161.

Suomen perustuslaki. 11.6.1999/731. Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX® Luettavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (Viitattu 25.10.2022).

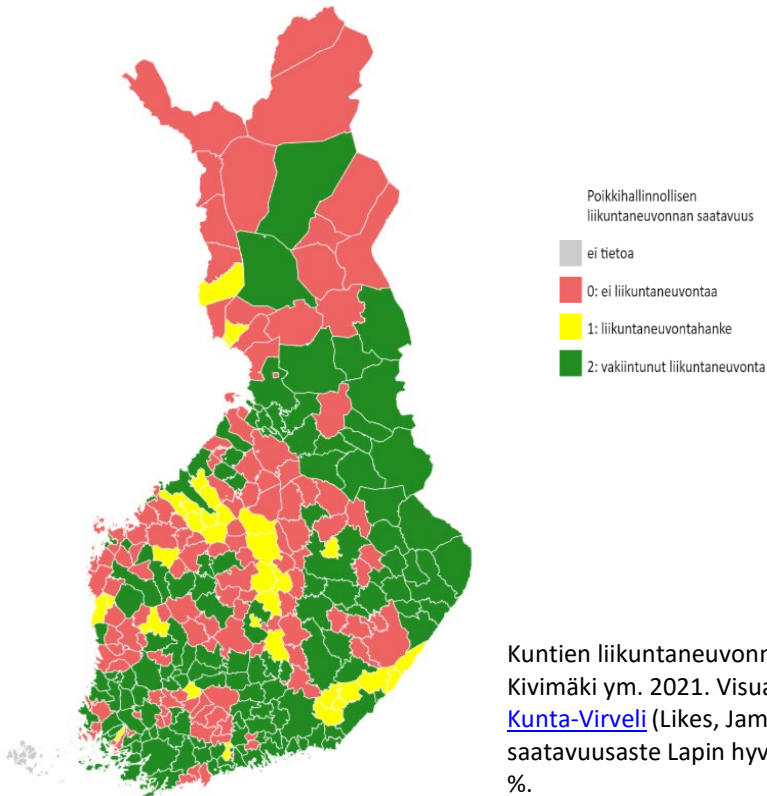
Tennberg, M., Emelyanova, A., Eriksen, H. Haapala, J., Hannukkala, A., Jaakkola, J. J.K., Jouttijärvi, T., Jylhä, K., Kauppi, S., Kietäväinen, A., Korhonen, H., Korhonen, M., Luomaranta, A., Magga, R., Mettiäinen, I., Näkkäläjärvi, K., Pilli-Sihvola, K., Rautio, A., Rautio, P., Silvo, K., Soppela, P. Turunen, M., Tuulentie S. & Vihma, T. 2017. *Barentsin alue muuttuu – miten Suomi sopeutuu?* Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 31/2017. Luettavissa: https://tietokayttoon.fi/documents/10616/3866814/31_barentsin-alue-muuttuu-miten-suomi-sopeutuu-2-.pdf/cebfd69d-a0cb-4265-a983-e2f529c629d4 (Viitattu 19.10.2022).

THL 2022. Kouluterveyskysely, tilastokuutio. Luettavissa: <https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk> (Viitattu 23.3.2022). Kuvan visualisointi luettavissa: [Kunta-Virveli](#), ylläpitäjä Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Ulkoministeriö 2022. Barents-yhteistyön verkkosivut. Luettavissa: <https://um.fi/barents-yhteistyö> (Viitattu 25.10.2022).

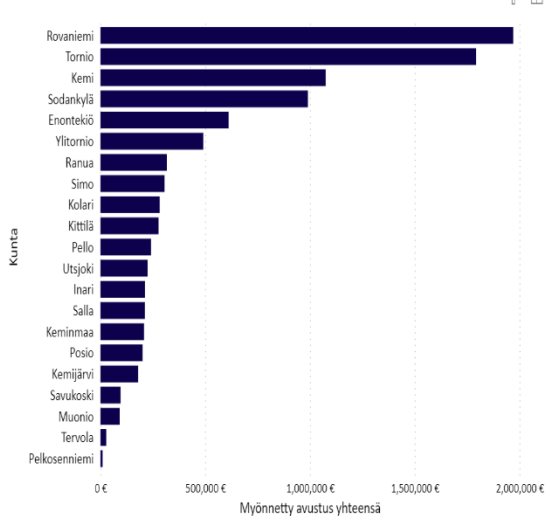
Liitteet

Liite 1. Perustietoa liikunnasta ja liikunnan toimintaedellytyksistä Suomessa ja/tai Lapin hyvinvointialueella. Kuvat 1–5.

Kuntien liikuntaneuvonnan saatavuus vuonna 2021. Lähde: Kivimäki ym. 2021. Visualisointi ja kuvamateriaalin lähde: [Kunta-Virveli](#) (Likes, Jamk 2022). Liikuntaneuvonnan saatavuusaste Lapin hyvinvointialueella 24 %, koko maassa 54 %.

Avustusten kokonaismäärä kunnittain

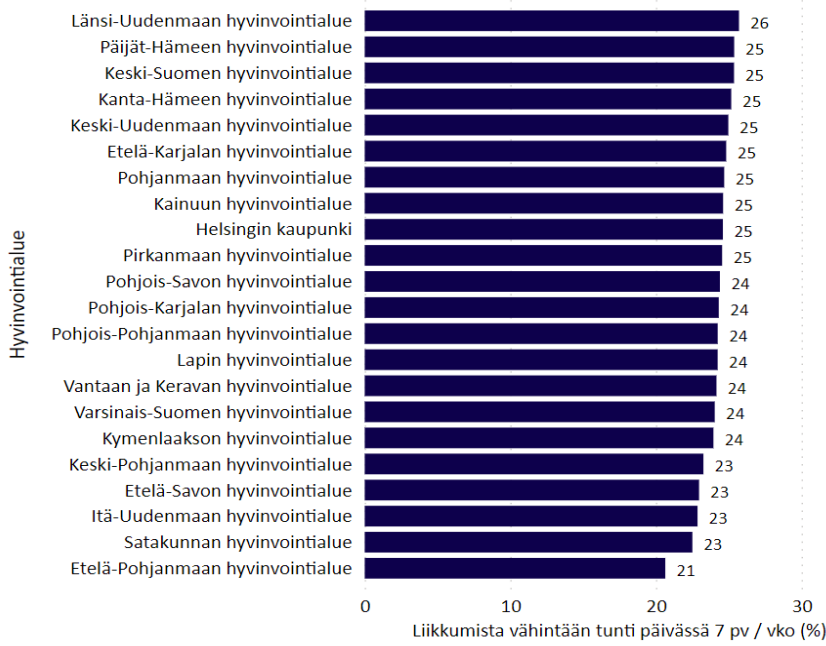
2017	2018	2019	2020	2021
------	------	------	------	------

Avustusmuoto

Covid-19 pandemia-avustukset	Liikkuva opiskelu
Digitaalisen etävalmennuksen ja -harjoittelun kehittäminen ja tuke...	Liikunnallinen elämäntapa
Eriyisavustus (2) urheiluseuroille toiminnan turvaamiseksi koronavir...	Liikunnallinen elämäntapa, varhaiskasvatus
Harrastamisen Suomen malli	Liikuntapaikkarakentaminen
KKI-hanketuki	Maahanmuuttajien kotoutuminen liikunnan avulla
Lasten ja nuorten paikallinen harrastustoiminta	Seuratoiminnan kehittämistuki
Liikkuva koulu	Vähävaraisten perheiden lasten ja nuorten liikuntaharrastuksen tuki

Kunta-Virveli 2022. OKM:n erityisavustukset liikuntaan 2017–2021. Visualisointi ja kuvamateriaalin lähde: [Kunta-Virveli](#) (Likes, Jamk 2022).

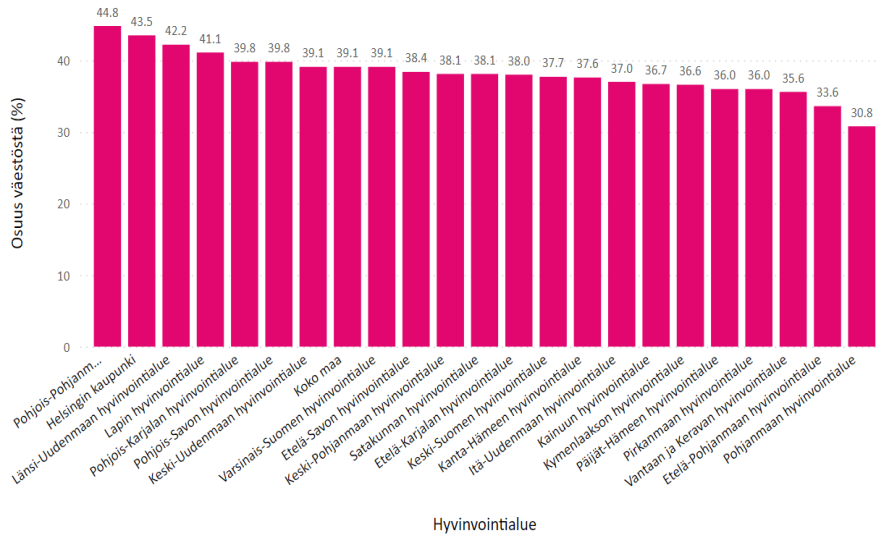
Liikkumissuosituksen täyttävät 8.-9. lk nuoret hyvinvointialueittain

THL 2022. Kouluterveyskysely, tilastokuutio. Visualisointi ja kuvamateriaalin lähde: [Kunta-Virveli](#) (Likes, Jamk 2022).

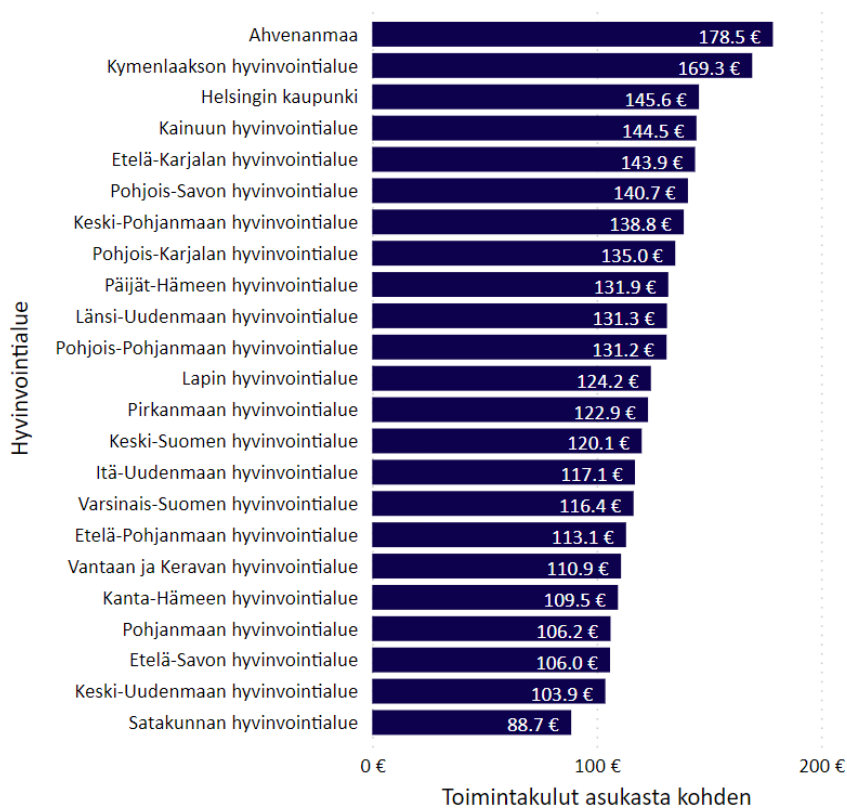
FinSote, Terveysliikuntasuosituksen saavuttavien osuus

Väestöryhmä ● Kaikki

Parikka ym. 2020. FinSoten tulokset. Visualisointi ja kuvamateriaalin lähde: [Kunta-Virveli](#) (Likes, Jamk 2022).

Liikunnan ja ulkoilun toimintakulut asukasta kohden

Kuntien yhteenlasketut liikunnan ja ulkoilun käyttökulut vuonna 2020 hyvinvointialueittain.

Alkuperäislähde: Tilastokeskus 2022. Visualisointi ja kuvamateriaalin lähde: [Kunta-Virveli](#) (Likes, Jamk 2022).